

ELS «INTRÍNGULIS» DEL FLABIOL

PAU ORRIOLS I RAMON

Vilanova i la Geltrú

Vull parlar de les particularitats dels flabiols que en diem d'Arbúcies, que són aquells flabiols que tots coneixeu, tan arcaics, com aquests [*mostra dos flabiols del patrimoni familiar d'Albert Pol (vegeu p. 58)*].

El que us haig de dir es pot resumir dient que el flabiol és un instrument antiquíssim: si la tenora en aquests moments fa cent-cinquanta anys, del flabiol en podríem estar celebrant el mil·lenari amb tota tranquil·litat. No tenim cap document que ho digui, però és un instrument que ve de molt lluny.

Venint de tan lluny, ha passat segurament per èpoques glòries i per èpoques més penoses; llavors, la via del flabiol, el seu estar en el món, moltes vegades es troba reflectit en la manera com són construïts.

Aquests flabiols d'Arbúcies (bé, en diem d'Arbúcies però ja veurem que no són exclusius de per aquí) tenen unes característiques que els fan molt interessants. Quan vaig començar a construir flabiols fa vint o vint-i-cinc anys, veia aquests instruments com una cosa molt arcaica i els vaig passar una mica per alt. Després, amb el temps, he anat descobrint coses i he vist que tenen característiques molt interessants. Per mi, aquests flabiols representen no el començament d'una època, l'actual, sinó el final d'una altra de molt antiga; com si diguéssim el final del flabiol medieval. I això, dit així, és només una manera

Hom ha intentat recollir en la linialitat d'un text una comunicació que fou bàsicament conversacional i gràfica. Els comentaris del transcriptor apareixen en cursives entre claudàtors [Nota de l'editor].

de parlar: tampoc no hi ha tants coneixements com per poder afirmar-ho. Però hi veig unes característiques que no són atzaroses sinó molt rumiades, i que tenen un perquè.

Abans, però, d'entrar en aquests instruments concrets, haig de parlar una mica a nivell general. Sempre des del punt de vista de la construcció de l'instrument, que és el meu ofici. Faré primer una mica de passada sobre generalitats de la construcció dels flabiols. Per anar ràpid, el flabiol es pot dividir en dues parts, la cama i la part on es fa el so.

La cama dóna l'afinació de l'instrument, el temperament, i poca cosa més; la personalitat de l'instrument està en un 95% en el trencavents. Avui només ens centrarem en aquesta part.

[Dibuixa un esquema]

Una boquilla tallada per la meitat, la podem subdividir en tres parts: el bisell (1), la finestra (2) i on hi ha el bloc, el pas de l'aire (3).

El flabiol, com molts instruments, és molt complicat: qualsevol petita modificació en qualsevol de les seves parts altera substancialment el resultat final. Podríem dir per generalitzar que el pas de l'aire pot ser més curt, més llarg, tenir diferents formes (trapezi, rectangle), i diferents inclinacions (amunt, recte o avall).

La finestra és la part que sembla més important, però depèn molt de les altres; amb la finestra es controla una mica el volum de so: és evident que com més ampla [*alta*], més oberta és la finestra, com més distància hi ha, més volum té el flabiol, i com més tancat menys volum; això és relatiu. L'amplada té més a veure amb el timbre de l'instrument, un trencavents més estret pot ser més pastós, un de més obert, més estrident...

El bisell de l'instrument pot tenir un nombre de graus d'inclinació o un altre, ser més tancat o més obert... però hi ha a més una característica que és molt important i que a vegades passa molt per alt:

[Fa un dibuix de fins a on entra el trencavents en el tub].

Quan un instrument és molt primitiu es parteix d'un tub, per exemple una canya, i en el gruix de la canya jugues, i fas el

trencavents en un lloc o en un altre. En el cas del flabiol, com que té tanta experiència, de tants anys que s'ha fet, hi va haver algú que va rumiar i va observar què passaria si el trencavents es fes dintre del tub. En principi, si pensem en la canya, és impossible, perquè no hi ha fusta. Però en aquests flabiols antics van fer això: fins a sota del trencavents, el tub té un diàmetre, i de sota el trencavents en amunt el diàmetre de la perforació inicial és més petit. En tots aquests instruments el trencavents està fabricat d'aquesta manera; amb premeditació perquè l'aire trenqui a dintre del tub. Amb això s'aconsegueix unes coses que després parlarem.

Els flabiols d'Arbúcies no són els únics en què s'observa això. El flabiol més antic que jo conec, el que té en Parramon a la seva col·lecció, que pot ser del segle XVIII, ja està construït així. Fa anys, quan vaig veure aquest instrument, ja em vaig fixar en aquest detall; vaig fer les oportunes proves, però aleshores no em va semblar que anés enlloc; més aviat enrera. Després, com us he dit, hi he tornat a treballar i he trobat coses molt interessants.

En el fons, el que s'aconsegueix amb aquesta manera de fer els trencavents és un determinat timbre, i sobretot molta potència en els greus. Potser més que potència, ergonomia, o sigui que pots picar els greus i no es trenquen, s'estabilitza la banda greu, tot i que els aguts potser pateixen més... Però estem parlant del flabiol antic, del flabiol medieval, que tenia cap als aguts una tessitura molt més curta que els flabiols actuals de cobla.

Fer entrar el trencavents a dins comporta una pèrdua d'armònics del so; això seria, en principi, negatiu, però queda compensat, en aquests flabiols, perquè tenen una finestra molt, molt, molt oberta, que pot arribar fins als 6 mm o 6,5 mm.

L'amplada de la finestra, si es calcula amb una computadora d'aquestes que tenen al Japó, surt 4 mm o 5 mm, que és la que correspondria lògicament al diàmetre de l'instrument. Una finestra tan oberta com la d'aquests flabiols, normalment hauria de produir un so amb molt de volum però també amb molta brutícia, perquè s'hi sentiria molt l'aire. Però això no

passa, perquè els constructors ho van compensar amb un pas d'aire molt inclinat avall i molt curt: el d'aquests flabiols fa 22 mm, mentre que el dels normals de cobla en fa 30, els de Mallorca 35...

Es tracta, certament, d'una cosa molt especial. Ja he dit que aquests instruments que semblen tan primitius i tan arcaics estan molt i molt rumiats, que tenen molta experiència al darrera.

Si modifiquem qualsevolga d'aquests paràmetres ja fracassem, perquè si el pas de l'aire fos més llarg ja sonaria brut, si la finestra en comptes de 6,5 fes 5,5 ja sonaria poc... A més, el diàmetre interior d'aquests instruments d'Arbúcies i de tots els antics fa uns 12 mm, que és el diàmetre més estret que coneixem. El diàmetre petit dóna molta riquesa d'harmònics, el trencavents abaixat els empobreix una mica, la finestra oberta dóna volum i compensa aquest empobriment d'harmònics... És tot això plegat que dóna el tipus de so característic que tenen aquests instruments antics, que de fet s'allunyen molt dels flabiols que coneixem ara.

Aquests instruments [*els que mostra*] són d'Arbúcies, dels flabiolaires de la família Pol, i han sortit ara fa molt poc. En aquest instrument, quan l'escoltem, hi hem de sentir sobretot el timbre, no pas l'afinació, perquè és un instrument molt antic i té els forats molt gastats. [*Toca*] Sentiu aquesta potència de greus... En un flabiol de cobla normal és impossible fer això, perquè es trenca; estan preparats per a fer dues octaves... i han de fer tantes coses que forçosament no s'arriba a tot arreu. En canvi, aquests instruments són instruments especialitzats per a fer aquesta música, no és que sigui especialitzat per tocar amb un sac de gemecs ni res, especialitzat per fer música amb una octava o una mica més i per fer música amb aquest timbre de greus.

No és que sigui una cosa genial, com per dir «totes les flautes ho haurien de tenir», de fet ho he vist, a part dels flabiols antics, només en algunes flautes de Salamanca, en una minoria d'instruments... sempre pensats per a fer aquesta mena de música amb una mica més d'una octava, amb pocs cromatismes...

Ni tampoc és l'única solució possible, per exemple els flabiols mallorquins antics aconseguixen efectes semblants per un altre procediment. He portat una mostra d'instruments perquè us cregueu que tot el que explico és veritat...

Preguntes i respostes

La xapa que de vegades hi ha aquí al pla inclinat, ¿és també per aconseguir aquest efecte?

—És que això és l'origen del trencavents metàl·lic. Quan vaig començar algú em va explicar que el flabiol és un instrument que gasta molta saliva, i com que l'aresta del trencavents és tan prima, es podria gastar i es perdrien les notes... en part és veritat, i per això es fa un acabament metàl·lic. Però la raó de veritat és per intentar arribar una mica a dintre del tub. No us penseu que això es la solució del flabiol, hi ha flabiols molt bons que no són pas així; això és un estil, un estil que s'ha perdut però que és molt interessant.

Per exemple d'aquí [*ensenya dos flabiols d'aparença mallorquina, amb el trencavents i la finestra que es veuen molt similars; els toca i sonen prou diferent*] ¿com pot ser, tots dos tenen un interior molt estret...? La clau està precisament en l'altura del bisell: aquest ha estat fabricat aquí a Catalunya, i està a la línia del diàmetre del tub, i l'altre és un flabiol mallorquí, i en aquests flabiols mallorquins el trencavents se'l mengen de molt i molt endintre, i està molt amunt...

Aquest flabiol mallorquí, pel fet de tenir el trencavents tan amunt i a més menjat —el llimen molt endintre del tub—, és com si tingués més diàmetre interior; això n'afecta sobretot el volum, però gran part de les característiques del seu so són perquè el trencavents està molt aixecat. A la vegada, a l'aixecar el trencavents tan i tan amunt i llimar-lo per sota, ja no queda un interior rodó sinó una mica ovalat, i això provoca que tingui una notable desafinació: [*toca*] les octaves són llarguíssimes, quasibé s'arriba a un to de diferència. De fet, el problema d'aquests instruments és que tenen molta castanya i

amb molt poca energia sonen, però després l'afinació en queda molt perjudicada.

El meu criteri a l'hora de construir flabiols és que una de les primeres coses que s'han de tenir en compte és l'afinació, i amb això resolt ja es poden mirar altres coses. Ara bé, a Mallorca, per exemple, aquests flabiols els utilitzen molt, i els que jo he fet no els hi van tan bé, perquè hi troben a faltar aquesta intensitat inicial, aquesta mala llet que té aquest instrument, i que fa que se senti al costat d'un sac de gemecs.

¿Creus que es podrien reproduir, aquests instruments d'Arbúcies?

—He fet també una mena de reproducció d'aquests flabiols d'Arbúcies, passa que afinada amb l'afinació que fem servir actualment, una mica per veure que si segueixes correctament els ensenyaments d'aquests instruments antics els resultats sonors són semblants. [*Toca*].

Això és molt útil per a tots els que fem música de carrer, perquè ens basem molt en l'octava de Do a Do, però el camí que estic seguint ara és aquest. Per exemple, els flabiols que faig ara d'aquest estil ja els construeixo amb aquest tipus de trencavents perquè em sembla que seran molt útils a la gent que comença i a la gent que acaba, perquè és un instrument molt interessant.

L'únic problema és que en aquests instruments res no és gratuït, són uns instruments que tenen una forma molt rara, són molt gruixuts d'aquí, són molt prims d'aquí, sembla una forma molt naïf, però això també és una cosa molt estudiada: deixar gruix aquí dona parets al trencavents que aguanten el volum, fer prima la paret de la cama ajuda que sonin més nets. Passa que la paret prima perjudica les notes forçades: les notes que es fan amb els dits forcats queden altes i tot això, però en aquests instruments això no importava perquè no es feien servir; eren uns instruments molt limitats i molt especialitzats en fer una sola cosa, la feien molt bé però només podien fer allò. És el mateix que li passa al flabiol mallorquí.

Jo el que faig és donar més gruix a les parets perquè puguin tocar-se bé les notes forçades.

Sona una mica més brut que aquests [d'Arbúcies] però és completament suportable... No m'estenc més.

¿En els flabiols que s'han construït per a la cobla, aquest sistema no l'han mantingut?

—No, no. El flabiol de cobla, en tenir aquesta extensió tan diferenta (bé, això és motiu d'una altra conferència), el trencavents ha de ser diferent, no pot ser així.

¿Però al començament dels flabiols de cobla...?

—És que això és una tradició, i hi ha flabiols fets d'altres tradicions. Per exemple la casa Reig, que ha fet la tira de flabiols de pastor, mai que jo sàpiga no ha fet servir aquest sistema. El flabiol mallorquí (l'antic, no el que tenim ara, que és un model que té vint anys només), que és tan arcaic com aquests d'Arbúcies, tampoc l'ha fet servir mai, és un sistema diferent...

A mi, com a constructor, em sobta molt que aquests flabiols tan arcaics, tan antics, tinguin aquest trencavents tan elaborat, que no és fruit d'una generació ni de dues... Hi ha moltes hores, moltes persones i molts anys al darrera d'aquests instruments... que representen el final d'un tipus de flabiol.

Jo no dic que hàgim de tocar tots així, el que dic és que és molt interessant que això es conegui i que es perpetui; a part d'això, em sembla que és molt útil tenir aquesta facilitat en els greus per a executar el repertori que més ens interessa als que toquem «popular». Tampoc no dic que hàgim de renunciar a les possibilitats dels flabiols moderns, ni que hàgim de limitar-nos: el flabiol de cobla està molt bé, i el podem fer servir pel que ens dongui la gana. Però crec que és interessant que no es perdin aquestes altres formes de l'instrument.

Quan vaig veure que n'hi havia tants de diferents (també n'hi ha al museu de Girona, que són antics i allà diu que són d'Arbúcies; jo no ho sé, però estan construïts així), un dia vaig tornar a provar, i un altre... fins que al final li vaig trobar el tranquillo. Una mica és, per mi, un camí que ara comença; m'agradaria dedicar una part de la meva feina a fer instruments així.

¿Creus que això té res a veure amb el fet que el flabiol estigui sempre en una afinació al voltant del FA-FA#... i per què? ¿Això és aplicable a qualsevol alçada del so?

—És que la física marca molt; de fet, el timbre de l'instrument que coneixem és molt difícil mantenir-lo més enllà d'un to més greu o més agut de FA. He trobat flabiols en SOL, FA, MIb.¹ En aquests tres tons he trobat flabiols, sobretot en MIb; els més antics, amb el nostre afinador d'ara estan en MIb, com la família de flabiols molt arcaics, que a can Reig en diuen «de gegants», i que en feia també el pare d'en Toron.

Per raons acústiques el flabiol no pot tenir un diàmetre inferior a 12 mm ni superior a 13-13,5 mm. Això unit a que la mà de l'home no permet fer gaires modificacions en la distribució i distància dels forats. Si els flabiols han de servir per al que serveixen, no poden sortir d'aquestes tonalitats. De fet, històricament no en surten.

Constato, això sí, que antigament es tocava més greu, o que hi havia uns models més greus que s'han perdut, així com uns de més aguts. Fa la impressió que hi havia uns flabiols de carrer, per tocar en llocs molt oberts, i uns altres de més empastadors, amb un timbre que empasti amb altres instruments. També, quan es fan grups de flabiols, el fet d'estar una mica greus en disminueix el brogit, l'estridència.

L'afinació és un tema complicat: aquests dos exemplars d'Arbúcies estan una mica brillants; però, per exemple el que hi ha a Girona està un to més greu que aquests, com el d'en Parramon... són uns timbres molt macos, molt interessants... Jo, a la meua feina, m'haig de cenyir a la demanda que hi ha i a les expectatives; el que passa és que m'agrada dedicar una part del meu treball a regirar... és, per força, una part menor, però molt interessant. Trobo meravellós que aquest instrument tingui tants anys, i tantes històries perdudes, i és maco saber-les tornar a treure.

1. S'ha regularitzat la resposta a la transposició utilitzada en la pregunta. Pau Orriols anomena les notes del flabiol a so real [Nota de l'editor].